

Limba română, egală în rang cu orice altă limbă de cultură (europeană)

Ioan Lobiuc

Refuzăm sintagma *limbă civilizată* (evoluată, chiar „nobilă”), căci nu există limbi „necivilizate”, „primitive”, „sălbatică”. Așa pot fi doar comunitățile, în funcție de gradul de dezvoltare socio-economică, politico-administrativă etc. Diferențiem astfel, și în mod necesar, conceptele de „civilizație” și de „cultură”. Primul se referă la producția de bunuri materiale. Cel de-al doilea, deși se integrează în primul, vizează, prioritar, produsele vieții spirituale a comunităților. În definiția lui D.G. Mandelbaun, *Concepts of Civilization and Culture*¹, cultura reprezintă un *modus vivendi* al acestora, incluzând, pe lângă limbajele non-verbale silențioase, numite și ale etichetei, majoritatea comportamentelor verbale moștenite și standardizate, apoi a concepțiilor despre lume, a criteriilor etice, a credințelor religioase, a gusturilor estetice și, mai ales, cea mai mare parte a cunoștințelor. Aici intervine și conceptul (derivat din cel de „cultură”) al „istoriei sociale”, comune pentru toți membrii unei etnii², care le permite să comunice și să se înțeleagă între ei în cadrul aceleiași limbi și indiferent în ce varietăți ale ei (ca la E. Coșeriu: diatopice, diafazice, diastratice, respectiv, sintopice, sinfazice și sinstatice)³.

Prin definiție, orice limbă este o primă concepție despre lume oferită oricărui vorbitor al ei, deci *fapt de cultură* (în accepția de mai sus), inalienabilă și specific națională⁴. Însă, fie din perspectiva noii tendințe de globalizate (practic, internaționalizarea sau ne-internaționalizarea unor limbi), fie din cea a regionalizării, dezautonomizării unor idiomuri ori a unor variante ale acestora, riscul este ca o comunitate să-și piardă limba și cultura, obligată fiind să intre într-o altă cultură (despre aceasta, mai jos). Legiferarea unor limbi (varietăți ale lor) ca „minoritare” față de cele decretate drept „majoritare”, bazate pe mai

¹ *Enciclopedia Britannica*, vol. V, 1965, p. 531.

² Cf. E.M. Verešciașin, *Psichologičeskaja charakteristika dvujazyčija (bilingvizma)*, Moscova, 1959, p. 103 ș.u.

³ Cf. *Conferințe și prelegeri (1992-1993)*, supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XXXIII, 1992-1993, seria A, Lingvistică, Iași, 1994, p. 59 ș.u.

⁴ Cf. I. Lobiuc, *Contactele dintre limbi* (vol. I), Iași, 1998, p. 80 ș.u. (din cap. al X-lea, *Limba, rasa, cultura*, al lucrării lui E. Sapir: cultura este „ansamblul socialmente moștenit de deprinderi practice și de idei, caracteristice modului nostru de viață”, p. 163; *Language. Introduction to the study of speech*, N.Y., 192; „Ca regulă generală, putem sesiza temperamentul uman național numai în măsura în care el este manifestat prin *cultură*”, altfel el este ceva intangibil, p. 170 u. 1). Cf. și Traian Herseni, *Sociologia limbii*, București, 1975, *passim*. (în special cap. V, *Funcțiile sociale ale limbii*, p. 112 ș.u.).

vechile criterii de superioritate numerică, eventual, culturală a unei colectivități față de alta, înseamnă, de fapt, periferizarea unor segmente, importante ca număr, grad de cultură și instrucție, reprezentativitate prin relații interetnice, dintr-o populație, ceea ce afectează canalele de comunicații dintre etnii. Un asemenea criteriu este pregnant ideologic: limba unei minorități de pe un teritoriu învecinat ori separat (prin spații aloglote) poate fi și, în principiu, trebuie să fie un instrument de comunicare excelent evoluat și organizat pentru acea (sub)colectivitate. Limbile diferă, dar și seamănă între ele din punct de vedere genealogic (în ciuda înrudirii primitive), tipologic și spațial (printr-o „înrudire secundară” numită *afinitate*). Ceea ce le disociază este registrul de funcții socio-culturale, dar, lăsate pe calea liberă a dezvoltării, ele pot cumula tot registrul posibil de funcții. Nu avem nici un criteriu să decretăm că o limbă (sau variantă a ei) este inferioară atât lingvistic, dar și *cultural* alteia (altora).

Vitalitatea unei comunități – în indiferent ce spațiu geografic învecinat sau dislocat va fi (re)amplasată – se datorează, în esență, *limbii* ca prim indiciu al identității ei pe harta lingvistică a lumii, de unde și conceptul de „limbă etnică” ca ipostază fundamentală a unui idiom (adică de unde și până unde se poate vorbi de o anumită limbă ca entitate distinctă, care se opune altor limbi și căreia i se opun acestea).

A. Martinet, într-un cunoscut studiu din 1952 despre difuziunea limbilor, observa: „dacă am proiecta *langue* și *parole*, indisociabile, prin bilingvism și difuziune dintr-o zonă lingvistică în alta, ar trebui să conchidem că fiecare din ele e mai degrabă un produs secundar al expansiunii militare, politice, culturale, economice sau, pur și simplu, demografice a unui popor, al cărui instrument de comunicare este limba dată. Limba își învinge rivalii nu pe seama unor calități interne, ci pentru că purtătorii ei sunt mai belicoși, mai fanatici, mai cultivați, mai întreprinzători. Nimic din natura limbilor latină, arabă, spaniolă și engleză nu predispucea la extinderea lor cu mult dincolo de granițele inițiale. Sau, cel mult, tot ceea ce din structura lor putea ajuta procesul de expansiune a lor era un reflex al trăsăturilor firii poporului și al particularităților culturale, care, într-un fel sau altul, au predeterminat cursul ulterior al evenimentelor”⁵.

În această ordine de idei se cere invocată și discutată chestiunea *constanței* și a *stabilității* lingvistice a comunităților. Unele se caracterizează prin stabilitate, când nimic nu împiedică existența și dezvoltarea limbii. Este nu doar cazul comunităților ale căror limbi (ca engleza, franceza, rusa etc.) sunt răspândite nu doar pe teritoriul lor, dar și în multe alte spații, ci și ale celor ale căror idiomuri (ca maghiara, bulgara, româna), deși puțin cunoscute dincolo de hotare, sunt general răspândite și utilizate, chiar și în sânul minorităților conviețuitoare, acestea trebuind să suporte, de regulă, povara bilingvismului în

⁵ *Diffusion of Language and Structural Linguistics*, „Romance Philology”, 1952, nr. 6, p. 83.

raport cu limba oficială (de stat) a majorității covârșitoare. O astfel de stabilitate lingvistică o asigură teritoriul național autonom și suveran, economia, statul, cultura. În lipsa unuia sau a câtorva dintre acești factori, comunitatea își pierde stabilitatea lingvistică, situația limbii devine nesigură, dezechilibrată, uneori chiar periculoasă, prin bilingvism de grup sau colectiv (sau de masă), fapt care duce (nu doar în situații de substrat și de superstrat, ci și în cele de adstrat), și prin aculturație (la europeni se preferă termenul de *contact cultural*) la deznaționalizare și asimilare etnolingvistică și la pierderea culturii proprii. Situațiile bilingve sau și plurilingve sunt mereu instabile (numai cele monolingve sunt relativ stabile), putând duce la rupturi conflictuale între idiomurile ca atare sau diverse variante ale lor de pe același teritoriu (ca în cazul, deja amintit, al încercărilor de regionalizare și marginalizare)⁶.

Amintim, în treacăt, relativ la raportul limbă-cultură, preocupările etnolingvisticii americane (preluate și în sociolingvistică, ca și în teoria contactelor dintre limbi) pentru a găsi anume corelații între tipuri de limbă și tipuri de culturi (ignorăm aici, pentru moment, discriminările, insuficient dovedite, între culturi minore și cele majore, între culturile orale și cele scrise). Există două accepții de bază ale termenului *tip de limbă*. Prima concepție limba doar ca morfo-sintaxă (gramatică), ceea ce înseamnă, ca în ipoteza lui E. Sapir și B.L. Whorf, că limba unei comunități determină cultura ei, iar un vorbitor aloglot se poate adapta la o cultură străină doar învățând limba acesteia. Cea de-a doua accepție vede limba ca sumă a mijloacelor (posibilităților) ei de expresie sau gradul și particularitățile utilizării ei, de unde ideea că o limbă dată conjugată cu o cultură dată trebuie să se schimbe în mod necesar pentru a exprima, reflecta o altă cultură. Nu limba, ci cultura este nucleul hotărâtor în perechea limbă-cultură; la schimbarea culturii se schimbă limba, nu invers (cu excepția schimbărilor determinate de legile ei interne). Nu sistemul lingvistic este cel legat direct de cultură, ci posibilitățile de expresie ale limbii, adică lexicul, care poate fi stabilit numai dacă se pleacă de la cultură și care, la trecerea de la o cultură la alta, se poate schimba chiar brusc, fără să se schimbe și sistemul limbii date. În acest spirit, H. Hoijer susținea încă din 1953 că „vocabularul unui popor conține în el întreaga lui cultură” și că tocmai în raport cu lexicul limbile pot fi clasificate în mod obiectiv, după gradul de dezvoltare a lor, în corelație cu anumite tipuri de cultură.

Oricum, la pericolul pierderii treptate a limbii naționale și a deznaționalizării se pune acut problema consecvenței lingvistice a poporului, adică a capacității acestuia de a-și conserva limba chiar în condiții nefavorabile. S-a și făcut comparația limbii cu valuta, întrucât clasificarea unei limbi după

⁶ Cf. O.B. Tkačenko, *Problema movnoij stijkosti ta jiji džerel*, „Movoznastivo”, Kiev, 1990, nr. 4, p. 3-10.

criteriul răspândirii aduce cu cursul valutar pe piața mondială. Consecvența lingvistică a poporului, ca putere, este într-un fel chintesența stabilității, garanție a ei, semănând cu tezaurul, cu fondul de aur care asigură, la urma urmei, stabilitatea valutei⁷.

Rezistența lingvistică a poporului o hrănesc patru izvoare principale, drept condiții indispensabile pentru ființa lui națională: tradiția națională (adică memoria istorică), conștiința și solidaritatea națională, acestea în pereche indisolubilă; cultura spirituală și civilizația materială; pacea națională și colaborarea cu alte popoare de pe același teritoriu. Popoarele își pot reînvia limbile, chiar pierdute, pe baza tradiției naționale ca memorie istorică. Forțele ostile nu pot prognoza eradicarea unei limbi (cf. cazul finlandezei, care nu a putut fi exterminată de suedeză, căci, ca în atâtea alte situații, un popor care are un trecut are și un viitor). Purtătorul principal al conștiinței este intelectualitatea națională, capabilă, prin conștiința națională și solidaritate, să se extindă în și între toate structurile sociale, ca premiză pentru crearea unei culturi general populare, în primul rând spirituală, în care elementul ei de bază, prin limbă, să fie literatura. Până ce un popor nu conștientizează folosul practic al solidarității naționale și atâta timp cât rămâne divizat prin limbă în straturi, creația literar-culturală este serios limitată.

Întrucât nici o comunitate nu mai poate trăi izolată de altele, nemaifiind posibile teritorii naționale unitare strict omogene lingvistic, având, apoi, în vedere faptul că stabilitatea limbii este asigurată de consensul și colaborarea dintre populația majoritară a unei anumite țări și minoritățile conaționale, în lipsa cărora apar conflicte care afectează (uneori, grav) relațiile interumane, sociale, economice și etnice, se impune o singură cale, aceea ca limba populației majoritare să se generalizeze pe întreg teritoriu, cu asigurarea drepturilor cultural-lingvistice tuturor minorităților, care pot mijloci comunicări eficiente între ei și conaționali lor din jur. Nici o piedică nu va putea frâna împlinirea popoarelor prin limbile lor (în 1815, la Congresul de la Viena erau declarate ca oficiale și de stat 15 idiomuri, în 1919, la Versailles, deja 27, iar în 1945, la Potsdam, 36). Încheiem cu un citat din autorul O.B. Tkačenko, de la care am preluat unele statistici: „Rezistența lingvistică a poporului depinde nu atât de circumstanțe, cât de dorință și voință. La vrere se poate (re)învia chiar o limbă moartă sau semimoartă, la nedorință se poate face dintr-o limbă perfect vie o limbă moartă”⁸.

Problematica s-a complicat destul de mult de când în lingvistica americană, apoi în cea europeană, s-a pus chestiunea planificării și construcției lingvistice pe un teritoriu național, pentru a ridica un *superlect* la rang de limbă de stat etc.,

⁷ *Ibidem*, p. 3.

⁸ *Ibidem*, p. 9-10.

adică, pentru a crea un „oficiu lingvistic” care să urmărească zilnic activitatea lingvistică, să o analizeze și, în diversele structuri sociale, grupuri etnice, socio-profesionale să și programeze evoluția ei viitoare, prin dorința de a comunica între ele, prin colaborarea prin eforturi comune ale instituțiilor politice, de învățământ, economice și, firește, în primul rând lingvistice.

Revenind la titlul nostru, vom spune că, recitind atent celebrul studiu al lui E. Coșeriu, *Tipologia limbilor romanice*⁹, nu putem da seamă pe deplin că limba română a rămas cumva în urma celorlalte idiomuri vest-romanice, a deviat de la evoluția latinei populare orientale rămânând mai fidelă acesteia sau încălcând legile interne de evoluție fonetică, gramaticală de la aceasta. Nici nu putem afirma dacă româna, preferând și structuri sintetice, dar și perifrastice, s-a distanțat prea mult de celelalte „surori” și dacă acest fapt a obligat-o să dezvolte o cultură proprie de un anume tip. Tot așa nu putem afirma, cu o cât de mică certitudine, dacă româna este posibil să fi rămas la stadiul de limbă semiculturală, din cauza dezvoltării în ea a unor trăsături nelatine și neromanice, prin includerea ei în „uniunea lingvistică-balcanică”. Faptul din urmă, indubitabil, îi creează, totuși, o anume individualitate, subliniată de E. Coșeriu¹⁰.

Vom spune, în încheiere, câteva chestiuni. Pe fondul tacit al imperialismului glotofag al limbii ruse, denunțat mereu și tot mai insistent în anii din urmă în lingvistica ex-sovietică (dar și poloneză etc.), s-au tot folosit și se mai folosesc concepte precum „limbi cu valoare superioară” și „limbi de mai mică importanță, nevalorose”, concepte care nu rezistă nici măcar la o minimă analiză logico-semantică¹¹.

De aici vine interdicția pentru moldoveni de a se folosi în statul lor de limba oficială (rebotezată, iarăși fals, ca moldovenească) sau ca în Ucraina, unde, chipurile, doar limba ucraineană – de altfel și ea oprimată – ar fi singura valoroasă sau ca în Polonia, unde ucrainenilor li se interzice, constant, drepturile legitime sau ca în alte spații, care au comunități compacte și numeroase de limbă română, și unde acestora li se interzice de a vorbi în limba lor proprie, de a desfășura activități culturale etc.

Oricum, nici o variantă zonală (subzonală) care face parte din trunchiul comun al limbii române (cu excepția, poate, a subdialectelor sud-dunărene) nu

⁹ E. Coșeriu, *op. cit., passim*.

¹⁰ *Latinitatea orientală*, (raport la Congresul al V-lea al Filologilor Români), „Limba română”, Chișinău, IV, 1994, nr. 3, îndeosebi p. 16-17. Cf. și E. Sapir, *op. cit.*, p. 175: „Cultura o putem defini ca ceea ce o societate face și gândește. Limba este *cum* se gândește. Este greu de întrevăzut ce condiționări cauzale aparte se pot aștepta între inventarul selectat al experienței (cultura ca selecție exhaustivă efectuată de societate) și acel procedeu aparte [limba], prin care societatea își exprimă orice experiență”.

¹¹ Cf. Ju. O. Žluktenko, *Sučasni problemy teoriji ta parktyky movnoho planuvannja*, „Movoznavstvo”, 1990, nr. 4, p. 10 ș.u.

poate fi exterminată decât prin etnocid și lingvicid, fiind recunoscut azi, în mod unanim, că orice idiom (fie el și mai puțin standardizat) care funcționează într-un teritoriu, fie și limitat, și care servește ca instrument de comunicare lingvistică, îndeplinindu-și funcțiile, are dreptul de supraviețuire în acel spațiu.

În încheiere, putem spune că româna nu cedează în nici o privință față de alte idiomuri europene, asiatice etc., dovadă că tot ce se poate spune în acestea se poate spune și în română, mai ales că aceasta este creatoarea și purtătoarea unei culturi vechi, de largă recunoaștere europeană și chiar internațională.

La langue roumaine, égale, comme position, à toute autre langue de culture (européenne)

*Dans l'ouvrage, on examine, synthétiquement, le rapport langue-culture, plus exactement, le rapport **type de langue** et **type de culture**, et on précise les notions de **stabilité linguistique** des communautés et la **résistance aux assimilations** (désnationalisation) ainsi que les conditions et les facteurs de celle-là. En principe, on vise la position de la langue roumaine en rapport avec toutes les autres langues de culture.*